

Republikeinse denarii in het museum

Joop van der Groen en Meindert Jorna

Al enige eeuwen voor onze jaartelling, toen in ons land alleen nog ruilhandel bestond, kenden de Romeinen al een geldstelsel met diverse munten. Toen Nederland in 12 voor Chr. werd ingelijfd in het Romeinse Keizerrijk, brachten de Romeinen hun munten ook in ons land in omloop. Door de lange omlooptijd van munten zaten daarbij nog vele munten uit de republikeinse tijd. Zo kon het gebeuren dat er in de omgeving van Halder republikeinse munten als bodemvondst tevoorschijn zijn gekomen, zelfs al uit de tweede eeuw v. Chr. In dit artikel worden specifiek de munten uit de republikeinse tijd in de museumcollectie behandeld.

De mensen achter de muntencollectie van het museum

In een grote vitrine in de vaste opstelling van het museum worden de ca. vijftig belangrijkste munten uit de collectie geëxposeerd. Dit onderdeel van de expositie trekt steeds grote belangstelling van numismaten. Maar de duidelijke toelichtingen maken het geheel ook zeer interessant voor de niet-kenner, zoals wij regelmatig kunnen constateren.

Het was de helaas te vroeg overleden Pieter van den Heuvel uit Sint-Michielsgestel die dit onderdeel van de expositie in ons huidige museum helemaal voor zijn rekening heeft genomen: de keuze van de te exposeren munten en de toelichtende teksten over het Romeinse geldstelsel door de eeuwen heen en over de munten zelf. De meeste van de geëxposeerde munten heeft Pieter zelf geschonken aan het museum.

Aanvankelijk begonnen als detectorzoeker werd Pieter van den Heuvel in numismatische kringen een gekende persoonlijkheid en binnen de museumstaf was hij destijds de kenner van Romeinse munten bij uitstek. Op de velden in de omgeving van Halder heeft hij enkele honderden Romeinse munten gevonden. Ook vijf van de hierna beschreven munten zijn daar door Pieter gevonden.

Met gebruikmaking van de vele gegevens van Pieter van den Heuvel en van Broeder Celestinus heeft onze medewerker Joep Rietveld later de complete collectie munt voor munt in een uitgebreid registratieformulier vastgelegd.

Wij zijn de heren Pieter van den Heuvel en Joep Rietveld veel dank verschuldigd voor hun vele en belangrijke werk voor het museum.

Algemene inleiding op munten uit de tijd van de Romeinse Republiek

In het museum is een zestal denarii (enkelvoud: denarius) te zien die geslagen zijn tussen 116 en 30 BC (voor Chr.), dus ten tijde van de Romeinse Republiek. Nu drongen de Romeinen pas ten tijde van Keizer Augustus in 12 BC onder Drusus ons land binnen, dus dan is de vraag natuurlijk: Hoe zijn die Romeinse republikeinse munten dan hier terecht gekomen? De verklaring is gelegen in het feit dat munten heel lang in omloop bleven. Ook na

de overgang van de Romeinse Republiek in het Romeinse Keizerrijk (27 BC) bleven de oude republikeinse munten gewoon in omloop.

Omstreeks 211 BC werd de denarius ingevoerd. De denarius lijkt in grootte en gewicht op de drachme uit de Griekse oudheid. In latere eeuwen is de denarius de naamgever geworden voor andere Europese munten, zoals de middeleeuwse denier uit o.a. Frankrijk, de denar uit o.a. Hongarije en Oostenrijk en de Spaanse dinero.

De denarius is de belangrijkste zilveren munt van de Romeinen. Hij weegt ca. 4 gram en had toentertijd een zilveragehalte van 95%. De waarde van de denarius was gelijk aan de intrinsieke waarde, de waarde van het zilver dat in de munt zat. Denarius betekent tiental. Voor deze naam werd gekozen omdat de waarde gesteld werd op 10 as. De koperen as was de basismunt in het Romeinse geldstelsel. Op de denarius stond tussen 211 en 141 BC dan ook het getal X (=10). Na 141 BC werd de denarius op een waarde van 16 as gesteld en dat werd toen op de munt aangegeven door het teken X dat zestien betekende.

Onder de denarius kwam de zilveren quinarius (een halve denarius en dus oorspronkelijk vijf as en na 141 BC acht as waard) en de zilveren sestertius (een kwart denarius). Alle genoemde munten zijn rond.

Om enig idee te geven over de waarde van de denarius in het dagelijks leven: een soldaat verdiende in die tijd één denarius als dagsoldij.

De denarii ten tijde van de Romeinse Republiek tonen allerlei mythologische afbeeldingen, vooral goden en godinnen. Daarnaast worden er historische gebeurtenissen afgebeeld, dikwijls ook uit de familiegeschiedenis van de muntmeester. In numismatische kringen worden deze laatste munten vaak familiemunten genoemd.

Alle republikeinse munten werden geslagen op het Capitool in Rome in de tempel van Juno Moneta (de waarschuwende) onder toezicht van drie muntmeesters, de "triumviri monetales". Alle munten werden stuk voor stuk handmatig geslagen.

Van moneta is ons woord munt afgeleid.

Bijzonderheden over de republikeinse denarii in het museum

Als *nummer 33* in de vitrine is de oudste denarius te zien, geslagen in 116 BC. Waarschijnlijk is deze munt niet in de omgeving van Halder gevonden maar afkomstig uit de handel. Op de voorzijde zien we de veel voorkomende gehelmde kop van Roma, stadsgodin van de stadstaat Rome. Daaromheen staat de tekst EX S.C. (dat "ingevolge Senaatsbesluit" betekent) ROMA en X. Op de keerzijde staat een ruiter te paard met het afgerukte hoofd van een Galliër en er onder de naam van de muntmeester M.SERGII[U]S SILUS.

De denarius onder *nummer 34* is geslagen in 103 BC. Op de voorzijde staat de gehelmde oorlogsgod Mars afgebeeld met daarnaast de naam CAESAR, verwijzend naar de muntmeester Lucius Julius Caesar (die een oom was van de wereldberoemde Caius Julius Caesar). Zijn naam staat gedeeltelijk afgekort op de keerzijde onder een afbeelding van Venus in een tweespan. De godin Venus werd beschouwd als de stammoeder van het Julische huis via haar kleinzoon Julius.

Op de voorzijde van de denarius onder *nummer 35* herkennen we een gelauwerd portret van Apollo. Deze was van oorsprong een Griekse godheid. Deze munt is geslagen in 90 BC. Op de keerzijde staat een ruiter met een palmtak afgebeeld en het bijschrift [L]PISO FR[UGI] dat verwijst naar de muntmeester, Lucius Calpurnius Piso Frugi.

Een zogenoemde familiemunt

De opmerkelijke denarius onder *nummer 36* is een voorbeeld van een "famieliumunt". Hij is geslagen in 103 BC onder muntmeester Lucius Cassius Longinus. Op de voorzijde staat het gesluerde portret van Vesta, de godin van het haardvuur. Op de keerzijde zien we behalve de naam van de muntmeester een stemgerechtigde voor een stemhokje staan om zijn stem uit te brengen door middel van een genummerd bordje. Het is een herinnering aan de grootvader Lucius Cassius Longinus Ravilla, die in 113 BC (dus 50 jaar voordat de munt werd geslagen) een geruchtmakend proces voorzat tegen drie Vestaalse Maagden (een soort nonnen in de oudheid), die in overtreding waren. Afbeeldingen die herinneren aan gebeurtenissen uit de familie van de muntmeester worden vaak familiemunten genoemd.

Legendarische munt van Julius Caesar

Onder *nummer 37* wordt een legendarische denarius geëxposeerd. Het is een munt uit de tijd van Caius Julius Caesar die leefde van ± 100 tot 44 v. Chr. Men noemt het een imperatormunt. Er zijn meerdere verhalen over de betekenis van de naam Caesar. Volgens sommige antieke schrijvers betekent de naam "olifant". De volksstam van de Mauri zou die naam gegeven hebben aan de grootvader van Caius Julius Caesar, omdat hij in zijn eentje een olifant doodde.

Vergrote afbeeldingen van een soortgelijke munt

Op de voorzijde zien we een afbeelding met van een olifant die een slang vertrappt met daaronder de naam CAESAR. De munt is in 49/48 BC geslagen en zou volgens sommigen de verovering door Julius Caesar van Gallië uitbeelden. Volgens anderen verwijst de afbeelding naar Caesar's succesvolle strijd in Afrika tegen M. Porcius Cato, één van zijn tegenstrevers.

Op de keerzijde staan de attributen afgebeeld van de Pontifex Maximus (hogepriester). Dit zijn van links naar rechts een wijnlepel, een wijwaterkwast, een offerbijl en een mijter. Deze attributen werden gebruikt bij het offeren van dieren voor de verschillende goden. Dit verwijst naar het ambt van Julius Caesar als hogepriester.

Een legioendenarius

Ook de denarius onder *nummer 38* is zeer interessant. Het is een zogenaamde legioendenarius, die niet in Rome maar in Athene geslagen is in 32 – 31 BC onder Marcus Antonius (83 – 30 BC). Deze had zijn hoofdkwartier tijdelijk in Athene gevestigd tijdens de burgeroorlog tegen Octavianus, de latere keizer Augustus.

Deze denarii werden geslagen voor zijn vloot en zijn legioenen. Op de ene zijde ziet men een Romeinse galei met daarboven ANT[tonius] AUG[gustus]. Daaronder de tekst III VIR[i] R[eipublicae] C[onstituendae]. Dit slaat op het driemanschap dat de toenmalige republiek onderling verdeeld had. Naast Marcus Antonius behoorden Lepidus en Octavianus tot dat driemanschap.

Vergrote afbeeldingen van een soortgelijke munt

Op de andere zijde ziet men de legioenstandaard geflankeerd door twee veldtekens met o.a. het nummer van het legioen (LEG X = 10^e legioen). Zoals u uit alles hiervoor heeft kunnen lezen gaat achter de afbeeldingen en (afgekorte) tekst op de Romeinse munten heel veel geschiedenis en sociaal-maatschappelijke informatie schuil.

